

La reforma del clergat en el si del programa reformista borbònic: el Nuevo Plan Beneficial de la catedral de Tarragona

JULIO LUIS QUÍLEZ MATA

INTRODUCCIÓ

Durant la segona meitat del segle XVIII, en el si de les reformes eclesiàstiques del regnat de Carles III, es va dur a terme, en moltes de les diòcesis espanyoles, un magne programa de redotació beneficional amb la finalitat de redistribuir d'una manera més racional els recursos humans de l'Església, alhora que s'intentava resoldre un dels problemes més destacats de la dotació i el sosteniment econòmic del clergat des de la mateixa creació i constitució del benefici com a entitat jurídica a l'alta edat mitjana. Des de la mateixa Monarquia i amb la col·laboració —habitual, però no sense reticències— de sectors eclesiàstics, especialment il·lustrats, en el context de la tradicional línia regalista de la Monarquia espanyola, recuperada i desenvolupada pels Borbó, la reforma beneficional responia, alhora, a un nou i rescatat concepte d'Església que tenia el seu ideal en les primitives comunitats cristianes. La hipertròfia beneficional, l'excessiu nombre de clergues ociosos, el desequilibri en la distribució geogràfica dels eclesiàstics, la penúria d'una part molt destacada dels beneficiats i la conseqüent desantenció del culte i la manca de dignitat espiritual i social dels religiosos constituïren els objectius d'una reforma que, lluny d'ésser conjuntural, intentava posar fi a una greu deficiència secular.

L'objectiu del present article és el d'exposar el conjunt de mesures i línies d'intervenció desenvolupades a l'arxidiòcesi de Tarragona i especialment les que afectaren l'estructura eclesiàstica de la catedral de Tarragona, orientades a una millora econòmica dels seus prebendats i que suposaren un perfeccionament necessari i premeditat de l'estructura cultural i litúrgica. En aquest sentit s'analitzaran els trets bàsics de l'anomenat Nuevo Plan Beneficial de 1768, deixant de banda un altre dels instruments —encara no prou coneguts— utilitzats secularment per l'Església, però que ara adquireix una envergadura desconeguda per les dimensions de la seva

aplicació com és el cas de la reducció i extinció massiva de càrregues pietoses —misses, aniversaris, etc.— que actuaren, sobretot en el nivell del baix clergat capitular, com una mesura complementària als plans de redotació, per tal d'augmentar la renda i la percepció econòmica de beneficiats i comensals.

FONAMENTS I DESENCADENANTS HISTÒRICS DELS PLANS DE REDUCCIÓ BENEFICIAL

Les crítiques de la situació del clergat durant el segle XVIII i els intents de reforma no sorgiren de forma espontània com a reacció a una situació concreta i sobtada, sinó que responien a un projecte de reforma ambiciós que trobava les seves arrels en el si de la mateixa estructura beneficional i la seva evolució al llarg de la història. La virtut dels reformistes il·lustrats, al marge dels resultats —generalment mediocres—, tant eclesiàstics com seculars —el cas de Campomanes, Floridablanca, etc.— fou el de reflexionar i actuar obertament i decididament sobre la realitat enquistada de la misèria del baix clergat.¹ I és que des de la creació, durant els segles XI i XII, del sistema beneficional eclesiàstic sota la influència de la monarquia carolíngia,² les diferències en la distribució geogràfica del clergat, però sobretot la disparitat pel que fa a l'acumulació de beneficis i prebendes i la desigualtat econòmica entre l'alt i baix estament eclesiàstic —fins i tot després de la reforma gregoriana—³ motivaren una profunda reflexió durant tota l'edat mitjana, sobre la relació entre el benefici i l'ofici de l'eclesiàstic. Reiteradament, en diferents concilis ecumènics —com en el cas dels Lateranenses—,⁴ però sobretot en molts sínodes i concilis provincials, la regulació dels abusos dels eclesiàstics i l'abandó de l'activitat litúrgica centraren bona part de la seva atenció legislatora. Però si en algun aspecte d'aquesta activitat conciliar es basaren els reformistes il·lustrats, des del punt de vista econòmic i jurídic, per a dur a terme llurs projectes, fou en la nova dimensió econòmica

1. DOMÍNGUEZ ORTIZ, A., *Sociedad y Estado en el siglo XVIII español*. Barcelona, Ariel, 1984, p. 373.

2. JEDIN, H., *Manual de Historia de la Iglesia: De la Iglesia de la primitiva Edad Media a la Reforma Gregoriana*, vol. III. Barcelona, Herder, 1970, pp. 417-418.

3. DD. AA., *Historia de la Iglesia Católica: Edad Media*, vol. II. Madrid, BAC, 1953.

4. És el cas, per exemple dels concilis del Laterà II i IV. En aquest darrer, els canons 17-20 i 62-66 regulaven l'observança de l'ofici diví, l'administració correcta i digna dels sagraments, així com condemnaven els abusos d'ordre econòmic en el si de l'activitat litúrgica dels clergues (FONEVILLE, R., *Historia de los Concilios Ecuménicos, Lateranense IV*, Vitoria, ESET, 1973).

i litúrgica del benefici concebuda des de la legislació del concili de Trento, el qual responia —en els seus cànons *de reformatione*—, com en el cas de la segona meitat del segle XVIII, a una profunda necessitat de reforma clerical.⁵ En aquest sentit, Trento introduí un canvi substancial substituint la relació ofici-benefici mantinguda fins aquell moment, per la de benefici-ofici. És a dir, l'ofici restava subordinat a l'existència d'un benefici —que garantia la subsistència física de l'eclesiàstic que el posseïa i que era condició *sine qua non* per al seu ordenament a partir d'una còngrua digna i suficient—, el qual podia tenir annexat més d'una càrrega litúrgica, és a dir, més d'un ofici. Per tant, amb aquesta relació, els decrets i constitucions tridentins exigien la suficiència de les còngrues, prohibien la multiplicació de beneficis i imposaven l'obligació de residència,⁶ alhora que limitaven el paper abusiú i la llibertat d'acció dels patrons.⁷ La dotació del clergat, per tant, era fonamental i d'aquesta manera s'ha d'interpretar la possibilitat de l'ordinari d'extingir o fusionar beneficis, de forma semblant a com determina que es faci en el cas de les deixes testamentàries en forma de fundacions amb càrregues pietoses.⁸

5. PINERO CARRIÓN, J. M., *La sustentación del clero. Síntesis histórica y estudio jurídico*. Sevilla, Escuela Gráfica Salesiana, 1963, p. 200.

6. El decret sobre la reforma corresponent a la sessió VII del concili regulava estrictament la multiplicat de beneficis (capítol IV) i la selecció dels aspirants en base a la seva preparació (capítol III). El corresponent a la sessió VI, l'obligació de la residència. En el cas particular de les catedrals, el capítol II establia la prohibició de l'acumulació de prebendes: "...Ninguno, cualquiera que sea la dignidad, grado ó preeminencia que les distinga, se atreva á aceptar y retener á un mismo tiempo muchas Iglesias Metropolitanas ó Catedrales, con título ó en encomienda, ni bajo cualquiera otro nombre, contra lo establecido en los Sagrados Cánones, debiendo considerarse muy feliz el que logre gobernar bien una sola iglesia con fruto y aprovechamiento de las almas que le están encomendadas. Y los que en la actualidad poseen muchas iglesias contra el tenor del presente Decreto, quedan obligados á renunciar todas, menos una, que conservarán, á su elección, en el término de seis meses, si son de libre disposición de la Silla Apostólica, y en el de un año, si no lo fueren; de lo contrario, se considerarán vacantes estas iglesias por el mismo hecho, á excepción de la última que se haya obtenido" (MACHUCA DIAZ, A., *Los Sacrosantos ecuménicos concilios de Trento y Vaticano en latín y castellano con las notas latinas de la edición romana de 1893, otras en castellano aclaratorias, la historia interpelada de ambos concilios, y un apéndice con documentos y datos interesantes por el presbítero don Anastasio Machuca Díez licenciado en derecho civil y canónico, capellán de las religiosas comendadoras de Santiago de esta corte*. Madrid, Librería Católica de D. Gregorio del Amo, 1903, pp. 87-88).

7. *Ibidem*, p. 208.

8. La possibilitat de la fusió o extinció de beneficis i prebendes catedralícies es troba continguda al capítol XV del decret de reforma de la sessió XXIV: "(...)En las iglesias catedrales y colegiadas insignes, en que hay muchas prebendas y tan exiguas de rentas, aun incluyendo las distribuciones diarias, que no alcanzan para sostener con decencias la posición de los canónigos según las circunstancias del lugar y de las personas, podrán los Obispos, de conformidad con el Cabildo, unir á ellas algunos beneficios simples, pero que no sean regulares; ó, si de esta manera no puede ponerse remedio, reducirse á menor número, suprimiendo alguna de ellas, de acuerdo

Malgrat les intencions del concili, aviat es demostrà que la seva aplicació i, sobretot, la seva interpretació no foren les correctes. Ja sant Pius Vè, en la seva constitució *Durum Nimis* de 1570, alertava sobre la necessitat d'ampliar les mesures per assegurar i garantir la sustentació de l'estament eclesiàstic. L'activitat dels bisbes reformadors i dels concilis i sínodes diocesans reflectiren, durant els segles XVI i XVII, aquesta advertència combatent infructuosament l'encara excessiu nombre i manca de selecció de clergues i la inobservança de l'ofici diví.

Però, paradoxalment, la reforma beneficional, encara que propugnada des de les mateixes files eclesiàstiques, no es dugué operativament a terme sinó sota el programa i l'empara del regalisme borbònic que, com ja havien aconseguit altres monarquies europees, reclamava i desitjava imperiosament la concessió del Reial Patronat Universal per part de la Santa Seu al rei espanyol. L'article 23 del concordat de 1737 suposava un greu atemptat contra els interessos de la Corona en aquest sentit, malgrat les generoses concessions secundàries obtingudes en el seu marc.⁹ Malgrat tot això, l'esmentat article obrí el camí a la celebració del posterior concordat de 1753 que sancionà positivament les aspiracions reals de la tan desitjada "*regalía de presentación*", fins a tal punt que Olaechea afirma, no sense raó, que l'esmentat concordat "(...) fue un pacto de tipo exclusivamente beneficional",¹⁰ i a través del qual el rei aconseguia el somni d'esdevenir el patró de totes les esglésies dels seus dominis en abolir les reserves pontifícies de tipus beneficional.¹¹ L'actuació sobre l'estament eclesiàstic era un fet a l'abast absolut del monarca; la reorganització i racionalització no eren més que una qüestió de temps.

En el si d'aquest programa i esperit regalista que s'incrementarà notablement durant el regnat de Carles III, però que en definitiva

con los patronos, si son de derecho de patronato de legos, aplicando sus frutos y rentas á las distribuciones diarias de las demás prebendas; pero de tal suerte que se conserven todas las que puedan cómodamente servir para celebrar el culto divino y corresponder á la dignidad de la Iglesia, y sin que á esto se opongan cualesquiera constituciones y privilegios, ó cualquiera reserva ó afección general ó especial, y sin que puedan anularse o impedirse las uniones ó supresiones susodichas por ningúna provisión, ni aun en virtud de renuncia, ni por cualesquiera otras derogaciones ni suspensiones" (MACHUCA DIAZ, A., *Los Sacrosantos ecuménicos concilios de Trento...*, op. cit., p. 339).

9. OLAECHEA, R., "Concordato de 1737" dins de *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, vol. I. Madrid, Instituto Enrique Flórez, 1972. p. 579.

10. OLAECHEA, R., *Las relaciones hispanorromanas en la segunda mitad del XVIII: la Agencia de Preces*. Zaragoza, 1965, vol. I, p. 15.

11. CORTES PENA, A. L., *La política religiosa de Carlos III*, Granada, Universidad de Granada, 1989. p. 22.

recollia tota una tradició exercida anteriorment pels Àustria¹² i que comptà amb el suport de moltes personalitats eclesiàstiques —ja sigui per principis ideològics, polítics o econòmics—¹³ s'ha de destacar una de les figures més importants i intel·lectualment capacitades, encara que més radical en contraposició amb el regalisme més contemporitzador i realista de Floridablanca, de la Il·lustració espanyola: Pedro Rodríguez Campomanes. Des de la seva condició de fiscal del Consejo de Castilla, nomenat a partir de 1762, dedicà bona part de la seva activitat a la reforma de diferents aspectes eclesiàstics, entre els quals destacava la racionalització del clergat, aspecte que ja havia desenvolupat tres anys abans del concordat de 1753 en el seu llibre *Bosquejo de política económica española*, en el qual defensava una reducció de prebendes inútils i ocioses —sobretot les referides als àmbits catedralicis.¹⁴ I és que parlar de Campomanes és parlar d'un dels il·lustrats més preparats en la reflexió sobre aspectes eclesiàstics i religiosos.¹⁵

En els criteris reformistes i el plantejament mateix de la dimensió espiritual de l'Església, el pensament regalista entrava —tímidament— en comunió d'interessos amb el jansenisme. Molts dels il·lustrats jansenistes propugnaven aquesta reforma amb l'objectiu d'un retrobament amb l'essència institucional i espiritual d'una església primitiva, que en molts sentits s'identificava amb la visigòtica.¹⁶ En bona part, els seus plantejaments tenien els seus fonaments en la literatura espiritual espanyola dels segles XVI i XVII, i en especial en els intel·lectuals erasmistes com Vives, Luis de Granada, Vergara, etc.¹⁷ Entre aquests jansenistes, destaquen personalitats com la del bisbe de Barcelona Josep Climent, ardorós defensor d'una reducció dels clergues en benefici d'un ministeri pastoral més sincer i exigent.¹⁸

12. EGIDO, T., "La tradición regalista en España" dins de DD. AA., *Historia eclesiástica de España dirigida por García Villoslada*, Madrid, BAC, 1979, pp. 126-128.

13. Eclesiàstics com Josep Climent, que arribà a bisbe de Barcelona, i que fou canonge de la catedral de Castelló i considerat filojansenista, es manifestaren a favor d'una forta reducció eclesiàstica. Aquest, durant l'interval entre els dos concordats del segle XVIII, concretament entre els anys 1746 i 1747, manifestà de forma gairebé axiomàtica: "(...) Molt més en nombre, molt menys en perfecció que no foren els nostres predecessors" (Citat per MOREU-REY, E., *El pensamiento ilustrat a Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1966, p. 100).

14. RODRIGUEZ DE CAMPOMANES, P., *Bosquejo de política económica española*, Madrid, Editorial Nacional, 1984, pp. 150-154.

15. EGIDO, T., "El regalismo y las relaciones Iglesia-Estado en el siglo XVIII" dins de DD. AA. *Historia eclesiástica...*, op. cit., p. 155.

16. CORTES PEÑA, A. L., *La política religiosa...*, op. cit., p. 51.

17. MESTRE, A., "La espiritualidad del Siglo de Oro en los ilustrados españoles" dins *Actas del II Simposio sobre el Padre Feijoo y su siglo*, vol. II, Oviedo, 1983, pp. 366-368.

18. En els seus *Sermons*, la solució als problemes d'una Església corrompuda i excessivament carregada de beneficis insubstancials passava per una adequació de les prebendes

Amb aquestes premisses intel·lectuals i religioses i amb l'autoritat que la regalia de presentació representava per a la Monarquia, aquesta encetà un ampli programa d'investigació sobre l'estat de les prebendes eclesiàstiques dels seus regnes que ara quedaven sota la seva jurisdicció com a patró universal. Aquest projecte de recerca es perllongà durant cinc anys, temps necessari per als funcionaris reials per presentar al rei unes contundents conclusions basades en la hipertròfia de les prebendes beneficials. D'acord amb l'informe, com exposa Montserrat Jiménez Sureda, el 12 de juny i l'11 de novembre de 1769 des de la Monarquia, per mitjà de circulars de la *Cámara de Castilla* es recomanava formalment als ordinaris diocesans la reducció d'aquells beneficis que fossin incongrus, unint-los a destinacions pietoses. L'objectiu era ministrar a Espanya els beneficis, les canongies i les dignitats eclesiàstiques evitant els perjudicis de tota mena —espirituals i temporals— que produïa en la Monarquia la provisió a Roma. "(...) *el sobirà no desitjava compartir imperi*".¹⁹ La reforma fou estesa als ordes militars per diferents decrets reials l'any 1771 i es reiteraren als ordinaris diocesans amb noves circulars expedides novament per la *Cámara de Castilla*, els anys 1784 i 1785, de manera que des de finals de la dècada dels anys seixanta del segle XVIII fins a començaments de segle s'anaren desenvolupant els diferents plans de redotació beneficional.²⁰ Abans, però, la *Cámara de Castilla* amb circular de 5 de juliol de 1758

eclesiàstiques a la realitat espiritual i litúrgica seguint el model de les primeres comunitats cristianes: "(...) *per a remei d'aquests mals, quines lleis, estimats que m'escolteu, han estat establertes per la majestat de Crist en la seva Església? I com els apòstols van ésser exactes en observar-les! N'hi ha prou amb llegir el que Sant Lluç refereix de l'elecció de Sant Esteve. Creixia, diu, el nombre dels fidels, creixien les messes del Senyor: ja no bastaven els apòstols per a cultivar-les, i jutjaren que havia arribat l'hora d'elegir nous obrers. Perquè, senyors, i mentre es mantingué la disciplina en el seu vigor, l'Església no tingué més ministres que els que necessitava. Així, Roma essent a la meitat de la tercera centúria una població immensa, sabem pel testimoniatge d'Eusebi de Cesariè, que només tenia cent cinquanta-quatre entre sacerdots, diaques, sots-diaques, ostiaris, lectors, exorcistes i acòlits. I eren suficients, perquè cadascú complia exactament amb el seu ministeri, i perquè els cristians per si mateixos, en les converses familiars, s'instruïen en els dogmes de la nostra fe, i amb els seus propis bons exemples produïen l'edificació en els costums (...)*" (Citat per MOREU-REY, E., *El pensament il·lustrat a Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1966, p. 99).

19. JIMÉNEZ SUREDA, M., *L'Església Catalana sota la monarquia dels borbons, la catedral de Girona en el segle XVIII*. Girona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 487.

20. La manca de cohesió cronològica i, fins i tot geogràfica, és una de les característiques que va empobrir els resultats de la reforma. Així, mentre que l'arxidiòcesi i catedral de Tarragona ja havia començat a aplicar el seu pla de reducció aprovat l'any 1768, altres esglésies no ho feren fins a etapes que s'escapen del mateix període reformista carolí, com el cas de la diòcesi de Calahorra que no veié aprovat el seu Plan de Arreglo Beneficial fins l'any 1802 (MARTÍNEZ RUEDA, C., "Crònica de una crisi: el cabildo de Bilbao en el siglo XVIII", *Letras de Deusto*, 42 (1988), p. 88).

per tal de resoldre el problema dels beneficis incongrus —és a dir, aquells les rendes dels quals no arribaven al mínim establert per a la recepció de la còngrua (ordes sagrats)— de lliure col·lació²¹ —els provistos pel bisbe en els seus mesos ordinaris (març, juny, setembre i desembre) i del rei en els 8 mesos restants— proposà als bisbes la reducció del nombre de beneficis per mitjà de fusió, agregació o supressió,²² tal i com estipulava, en aquest sentit, el concili de Trento.

Malgrat la complexitat dels plans, la dimensió geogràfica de la seva aplicació, les conseqüències tant econòmiques com litúrgiques i culturals, així com els greus problemes esdevinguts en algunes institucions —sobretot en els grans centres religiosos com catedrals i col·legiates— com a resposta d'enfrontaments d'interessos, la reforma beneficional del regnat de Carles III no ha rebut un merescut reconeixement. Molt pocs són els estudis, ja no interpretatius, sinó descriptius sobre aquest aspecte, i en els grans treballs de síntesi històrica i reflexió sobre les principals tendències de la política reformadora en l'àmbit eclesiàstic de la Il·lustració, les referències palesen aquest silenci. L'expulsió dels jesuïtes, els problemes generats al voltant de l'amortització eclesiàstica, la reconstrucció biogràfica de les elits eclesiàstiques, la reforma del poble i la lluita contra la superstició, així com la il·lustració catòlica, el regalisme i les seves connexions amb el jansenisme, absorbeixen la major part de les energies i les motivacions dels investigadors. Paradoxalment, la historiografia decimonònica —presidida per Menéndez Pelayo— que situà en el centre de l'heterodòxia i l'heretgia els grans reformadors de l'Església tant eclesiàstics com seculars d'aquest període, els va dedicar més atenció que no pas l'actual, de caire més revisionista.

EL NUEVO PLAN DE LA CATEDRAL DE TARRAGONA

Quatre anys després de la promulgació per la Cámara de Castilla de l'esmentada circular de 5 de juliol de 1758 el Capítol catedralici exposà la necessitat d'acollir-se al seu contingut formant una nova planta beneficional. Sis anys més tard, la reforma era tota una realitat. En aquest procés, el rei autoritzà —per mitjà de la

21. MOLINE, E., "La reorganització beneficional del bisbat d'Urgell i de l'abadiat de Gerri en temps de Carles III: un exemple de regalisme", *Pedralbes*, 8-II (1988), p. 431.

22. TERUEL GREGORIO DE TEJADA, M., *Vocabulario básico de la historia de la Iglesia*. Barcelona, Crítica, 1993, p. 28.

Reial Cèdula de 30 d'agost de 1767²³ — l'arquebisbe Joan Lario y Lancis a redactar-ne les bases les quals foren presentades en menys d'un any mitjançant el decret del prelat d'1 de març de 1768, i confirmades per la Real Cámara un mes més tard a través de carta auxiliadora de 13 d'abril i, finalment, confirmat per la Reial Cèdula de 17 d'octubre de 1769. Enmig de tot aquest procés i abans de l'esmentada Reial Cèdula, el projecte de la Nova Planta fou sotmès a dos informes elaborats pel fiscal del Consejo de Castilla amb dates de 18 de setembre de 1765, el primer, i d'11 de juny de 1766, el segon, mitjançant els quals aquest contestava i corregia els diferents plans elaborats pels estaments eclesiàstics interessats: el de l'arquebisbe, de les dignitats, el Capítol i la confraria de preveres, que integrava el clergat menor, comensals i beneficiats, suavitzant les proposicions contradictòries entre aquells i orientant la reorganització beneficional més enllà de l'interès particular per tal de "(...) *mejorar la disciplina eclesiástica a la mayor edificación de los fieles, al mayor esplendor de la Iglesia*".²⁴ Així es portava feliçment a terme i en un temps mínim un llarg, tortuós i difícil programa que en altres diòcesis provocà violents enfrontaments entre els diferents estaments del clergat catedralici i entre els capítols i els seus bisbes. No és estrany, doncs, que per la rapidesa en l'inici i execució de la reducció beneficional i en l'èxit assolit, el Nuevo Plan de l'arquebisbe Lario i Lancis es convertís aviat en un model d'aplicació que s'adaptà a altres catedrals, com la de Girona en la qual s'inicià més tard i en un clima de permanent conflicte.²⁵

Malgrat la importància de la reforma realitzada per l'arquebisbe Lario —que s'estengué a la resta de l'arxidiòcesi— el seu estudi s'ha caracteritzat per un desinterès gairebé total. Pel que fa a la catedral

23. ACT. *Libro que contiene el Nuevo Plan de esta Santa Iglesia de Tarragona mandado observar por S.M. en Real Cédula de 30 de agosto de 1767*. Secció B, armari III, n° 30, f. 2r-4vr.

24. ACT. *Libro que contiene el Nuevo Plan de esta Santa Iglesia de Tarragona mandado observar por S.M. en Real Cédula de 30 de agosto de 1767*. Secció B, armari III, n° 30, f. 13r-13v.

25. A diferència del Capítol tarragoní, el de Girona inicià les gestions per a la reestructuració beneficional seguint les disposicions de la circular de la Real Cámara de 1769. Així, el 30 de juny de 1770 el Capítol presentà la seva proposta en forma de memorial al rei. Des d'aquest moment fins al 1797, l'aprovació del pla patí els problemes de l'enfrontament entre el bisbe i el Capítol —en un plet que s'estengué fins a 1774— i entre el bisbe i el clergat menor —que paralitzà la definitiva aprovació fins a l'esmentada data de 1797 (ANTÓN PELAYO, X.; JIMENEZ SI REDA, M., "Reforma i conflictes dins de la catedral de Girona en la segona meitat del segle XVIII", *Pedralbes* 8-II (1988), pp. 197-206).

de Tarragona, només disposem de la síntesi realitzada per Emili Morera i Llauradó.²⁶

FONTS DOCUMENTALS PER AL SEU ESTUDI

L'absència d'estudis no suposa una inexistència documental. Ans al contrari, en el cas que ens ocupa l'Arxiu Capitular de Tarragona custodia i conserva una interessantíssima i valuosa documentació que permet reconstruir amb fidelitat el procés i les característiques del programa de reforma, com per exemple el *Libro del nuevo plan por real cédula de agosto de 1767*²⁷ en què s'exposen les principals línies d'actuació en la reducció de les prebendes i beneficis; diferents còpies del decret de l'arquebisbe i de la Real Cámara,²⁸ així com un lligall amb documentació sobre la reforma litúrgica realitzada pel Capítol per tal d'adaptar les reformes a la realitat cultural.²⁹ A més, una síntesi molt completa sobre els resultats de la reforma dels beneficis i les comensalies —amb indicació dels diferents obtentors des de l'aplicació fins al primer terç del segle XIX— es troba en una de les tres unitats documentals que componen la sèrie dels anomenats llibres de notes, petites joies encara pràcticament desconegudes.³⁰ A més de la documentació referida específicament al projecte de la nova planta beneficial, però relacionada amb aquesta, l'arxiu custodia un interessant llibre sobre la relació de torns de presentació de beneficis i comensalies per part del Capítol elaborat l'any 1743 i que constitueix una magnífica font d'informació sobre la dinàmica de patronat i presentació beneficial abans de l'esmentat decret de reducció.³¹

26. MORERA LLAURADO, E., *Tarragona Cristiana*. Tarragona, Diputació de Tarragona, 1959, vol. V, pp. 429-433.

27. ACT. *Libro del Nuevo Plan por real cédula del 30 de agosto de 1767*. Secció B, armari III, B-III-n° 90.

28. ACT. *Copia autorizada del decreto de D. Lario y Real Cédula*. Secció B, armari III, B-III-n° 31.

29. ACT. *Consuetudine de 1768*. Secció C, armari VIII, n° 359.

30. ACT. *Llibre de varias notas fetas per lo doctoral (1762-1862): "Estado actual de las comensalias de esta Santa Iglesia de Tarragona después del nuevo Plan Beneficial de 1768 aprobado por S.M."*. Els altres dos llibres restants són: *Llibre de notes començat en 1764* i *Llibre de rebus gestis ecclesiae ab anno 1768*.

31. ACT. *Llibre de turnos de canonges 1743*. Secció B, armari IV, B n° 97.

Criteris de reducció

Creació de la xarxa beneficial

Un dels buits més importants de la historiografia sobre l'Església a Tarragona es troba en la manca d'estudis sobre els beneficis, des de les vessants institucional, econòmica, litúrgica-devocional i social. En el cas de la catedral és especialment greu, de manera que és molt difícil establir, per exemple, aspectes tan fonamentals com el lloc i la data d'institució del benefici, les càrregues litúrgiques i pietoses, així com llurs obtentors i les seves condicions en relació a la seva formació, procedència geogràfica, condició social, etc. En el cas dels canonicats, dignitats i comensalies els estudis de Sanç Capdevila³² i Salvador Ramon³³ han aportat una mica de llum sobre els eclesiàstics que van accedir, històricament, a algunes d'aquestes prebendes, encara que l'aportació se centra bàsicament en dades nominals. Pel que fa als beneficiats, el seu estudi és, ara per ara, absolutament nul. Oblidats en vida i en el record, la massa quantitativament més important d'eclesiàstics de la catedral de Tarragona i també la més pobre i marginada, continua sotmesa a una incomprendible injustícia historiogràfica. Sobre aquest aspecte les fonts capitulars —tant les conservades al mateix arxiu del Capítol com les que es troben concentrades a l'Archivo Histórico Nacional— no informen gaire,³⁴ per tant és necessari recórrer a estudis basats exclusivament en documentació notarial, a diferència del magnífic treball sobre els beneficis de la catedral de Girona realitzat per Montserrat Jiménez en base a una font riquíssima custodiada a l'Arxiu Capitular.³⁵

32. CAPDEVILA I FELIP, S., *La Seu de Tarragona*. Barcelona, Balmes, 1935.

33. RAMON VINYES, S., "Les comensalies i comensals de la Seu de Tarragona dels segles XIII al XIX", *Boletín Arqueológico* 20 (1987), p. 40.

34. La majoria de les referències documentals són o bé immediatament anteriors al pla de reducció o bé posteriors, moltes es troben custodiades a l'Archivo Histórico Nacional com per exemple el llibre 14.196 sobre el capbreu de Sant Jordi amb informació des del segle XV fins al XVII; el llibre 14.476 sobre el capbreu del benefici de la Mare de Déu dels Sastres, del segle XIV; els llibres 14.123 i 14.124 sobre dos dels capbreus fundats durant el segle XVII a la catedral (Sant Jordi i Nostra Senyora i Sant Simeó); sobre els beneficis de Sant Nicolau i Santa Caterina, ofereixen informació també de caire econòmic els llibres 14.402 i 14.119, aquest darrer elaborat l'any 1790. Finalment, una unitat documental molt interessant és el llibre 14.122 que encara que porti el títol de *Benefici de Nostra Senyora de Nazaret* constitueix una interessantíssima relació de notaris en què el Capítol formalitzà les seves escriptures relatives a beneficis, de l'any 1701.

35. L'autora elaborà el seu estudi a partir de diferents sèries documentals custodiades a la Catedral de Girona com *Beneficios de la Cathedral de Girona i Repertori Alfabètic* (JIMÉNEZ SURDA, M., *L'Església catalana...*, p. 103, nota 3).

La comissió del Capítol encarregada de la redacció del pla de reforma no fou aliena a aquesta manca d'informació, i d'aquesta manera les dades amb què es treballà i de què disposà l'arquebisbe per a l'elaboració del seu decret donen fe d'aquesta realitat —en la qual mancaren dades com les càrregues litúrgiques, fundadors i, fins i tot, dubtes sobre els presentadors— i, sobretot, de l'estat lamentable en què es trobaven la majoria de beneficiis, una bona part ja incongrus,³⁶ els quals no devien tenir o no devien regir-se per les seves primitives funcions.

Malgrat tot, la xarxa beneficional es degué configurar bàsicament entre els segles XIII i, fonamentalment, XIV, coincidint amb l'expansió econòmica, demogràfica i urbanística de les ciutats³⁷ i a la introducció dels ordres mendicants, tal com succeí en moltes altres ciutats com Girona³⁸ o Manresa.³⁹ La majoria dels fundadors foren, en el cas de les comensalies, els arquebisbes al llarg dels segles XIII i XIV,⁴⁰ així com membres del Capítol, bàsicament canonges i dignitats.⁴¹ En el cas dels beneficiats, els fundadors foren, de forma semblant als comensals, eclesiàstics en la seva majoria amb la particularitat que entre els instituïdors es troben alguns comensals, així com rectors de parròquies que formen part, en la seva majoria, de l'arxidiòcesi establint "(...) una mena d'enllaç permanent entre l'església i el territori en el qual aquesta s'emplaçava".⁴² Als eclesiàstics segueixen en nombre de fundadors, membres de la noblesa, així com diferents confraries.

36. Les úniques referències a les obligacions i funcions de les diferents comensalies i beneficiis quedaren reflectides en les comensalies de Santa Maria I i II, Sant Bartomeu III, Sant Pau IV, Santa Tecla i Sant Fructuós V, Sant Agustí VI i VII; i en els beneficiis de Sant Martí Bisbe V, Sant Volusità XVIII, Sant Miquel I i II, i Sant Miquel III i IV. La majoria d'al·lusions a les seves funcions es limitaven a precisar la seva condició eclesiàstica: si era o no presbiteral, residencial, etc.

37. RECASENS I COMES, J. M., *La ciutat de Tarragona*. Barcelona, Barcino, 1975, vol. II, pp. 87-171.

38. JIMENEZ SUREDA, M., *L'Església catalana...*, p. 327.

39. FERRER I ALOS, L., "L'Església com a institució de crèdit les quotidianes distribucions de la Seu de Manresa els segles XVIII i XIX", *Recerques*, 9 (1988), pp. 10-11.

40. És el cas de l'arquebisbe Bernat d'Olivella que fundà quatre comensalies sota l'advocació de sant Bartomeu l'any 1286 o el de l'arquebisbe Roderic Tello que l'any 1303 instituí dos comensalies sota l'advocació de sant Agustí (ACT. "Estado actual de las comensalias de esta Santa Iglesia de Tarragona después del nuevo Plan Beneficial de 1768 aprobado por S.M.". *Llibre de varias notas fetas per lo Doctoral (1762-1862)*).

41. És el cas, sobretot, de dignitats com la del sagristà major (amb dues comensalies sota l'advocació de santa Maria dels preveres); dels pabordes Ferrer de Sant Martí i Guillermo Bañereras (amb les comensalies de Sant Pau i Santa Tecla i Sant Fructuós, respectivament), o l'ardiaca de Vila-seca (amb la comensalia de Sant Agustí).

42. JIMENEZ SUREDA, M., *L'Església catalana...*, p. 131.

A l'època moderna, el nombre definitiu d'eclesiàstics, cap a la segona meitat del segle XVII, havia arribat a un total d'11 dignitats, 24 canonicats, 24 comensalies i 94 beneficis.

SUPRESSIÓ I SUPERVIVÈNCIA DE PREBENDES

La reducció beneficional de 1768 no fou la primera, ni tampoc l'única de la història del clergat capitular però sí la més important en relació a les dimensions i a l'espectacularitat de la seva intervenció, no superada per la reducció realitzada com a conseqüència del concordat de 1851.⁴³

Com ja s'ha exposat, el decret de reducció afectà la totalitat dels diferents estaments capitulars. De les onze dignitats, tres foren suprimides: el sagristà major, el cabiscol i l'ardiaca de Sant Llorenç, passant les seves rendes a augmentar la mensa capitular així com a la redotació del clergat menor. Així, la tercera part de les rendes de les dignitats foren destinades a la residència. Les càrregues administrades per les diferents dignitats i que resultaren de la partició de la pabordia durant el segle XIV havien d'ésser satisfetes en els seus mesos corresponents alhora que l'esmentada mensa capitular es nodriria d'una nova font provinent de les càrregues de la pabordia inherents a les dignitats extingides. Pel que fa a la provisió de les dignitats supervivents, l'ardiaca major, en virtut del concordat de 1753, era de presentació reial durant tots els mesos de l'any, però es reservava al Papa la presentació del prior.⁴⁴ Les dignitats d'infermer, hospitaler, ardiaca de Sant Fructuós —suprimit posteriorment al decret de reducció amb la finalitat de nodrir amb les seves rendes el bisbe d'Eivissa— i ardiaca de Vila-seca pertanyien al dret de provisió reial durant els seus vuit mesos ordinaris i del Capítol els altres mesos, entre els canonges que es

43. Com a antecedent històric al decret de reducció de l'arquebisbe Lario, encara que a una escala molt més reduïda, s'ha de citar la reducció de l'arquebisbe Pere d'Albalat al segle XIII que afectà només als canonges, passant de vint-i-cinc —nombre prèviament incrementat pel mateix arquebisbe amb consentiment de l'arquebisbe Innocenci IV (MARI I BAS, M., *Exposició cronològica històrica dels noms i dels fets dels arquebisbes de Tarragona, a cura de Josep Maria Escolà*, vol. II. Tarragona. Diputació de Tarragona, 1999. p. 63)— a vint-i-tres (MORERA I LLAUDADÓ, E., *Tarragona cristiana, op. cit.*, p. 286). Un altre exemple, en aquest cas de fusió de prebendes el constitueix la fusió de les comensalies I i II de Santa Maria dels Preveres a les parroquialies del cor dret i esquerre, respectivament, realitzada el 30 de desembre de 1565 per l'arquebisbe Fernando de Loaces, fruit de l'aplicació de les disposicions tridentines (AHAT. "Estado actual de las comensalies de esta Santa Iglesia de Tarragona después del nuevo Plan Beneficial de 1768 aprobado por S. M." *Libro de varias notas hechas per lo doctoral /1762-1862*), f. 148.

44. ACT. *Libro del Nuevo Plan por real cédula del 30 de agosto de 1767*. Secció B, Armari III, B-III-n° 90, f. 14r-18r.

trobessin en torn de dignitat. El degà i el tresorer restaren sotmesos a la presentació de l'arquebisbe en els quatre mesos ordinaris i del rei en els vuit reservats.⁴⁵

Dels 24 canonicats, 4 foren extingits dels quals les rendes de dos passaren a nodrir la mensa capitular, una altra a l'arquebisbe i la quarta a l'ardiaca major. Entre les canongies supervivents hi havia la del penitencier que era proveïda durant tots els mesos de l'any pel Capítol, s'aplicaren les tres primeres que vacaren als oficis de lectoral, magistral i doctoral i com a oficis foren proveïts per concurs públic durant els vuit mesos reservats al rei i els quatre restants al Capítol. La resta de canonicats foren destinats a la presentació ordinària del rei i al Capítol en els seus mesos ordinaris.

Les comensalies, si bé no patiren cap mena de reducció, sí que es veieren profundament modificades en benefici del culte litúrgic. Així, es reforçà el nombre de parroquials —és a dir, comensals amb facultats d'impartir els sagraments— que passaren, dels dos existents abans de la reforma —les comensalies de Santa Maria dels Preveres I i II—, a quatre mitjançant la destinació de la comensalia de Sant Bartomeu III —fundada per l'arquebisbe Bernat d'Olivella al segle XIII— a parròquia per assistir la població del port així com dels petits nuclis de població dispersos del terme de Tarragona —fet que no li restava cap mena d'obligacions com a comensal que era— i la de Sant Pau IV —instituída pel paborde Ferrer de Sant Martí l'any 1234— que fou unida a la vicaria dels Pallaresos convertint-se d'aquesta manera en vicaria perpètua, dispensant el comensal de l'obligació de residència. De les restants comensalies, les primeres set que vacaren foren destinades a diferents oficis que reforçaren la capella musical: mestre de capella, mestre de cerimònies, mestre d'orgue i quatre xantres, els quals eren de provisió del Capítol durant tots els mesos de l'any, mentre que les restants comensalies ho foren del rei i del Capítol en els seus mesos respectius.

Les comensalies resultants foren:

<i>Comensalies</i>	<i>Oficis segons la Nova Planta</i>
1. De Santa Maria dels Preveres	
2. De Santa Maria dels Preveres	
3. De Sant Bartomeu	Parroquial per l'assistència del port

45. MORERA LLURADO, E., *Tarragona Cristiana...*, op. cit., p. 430.

<i>Comensalies</i>	<i>Oficis segons la Nova Planta</i>
4. De Sant Pau	No residencial i unida a la vicaria dels pallaresos
5. De Santa Tecla i Sant Fructuós	Preferència en el cor esquerre després del parroquial
6. De Sant Agustí	
7. De Sant Agustí	
8. De Santa Maria	
9. De Sant Pere i Sant Lluç	
10. De Sant Agustí	Xantre
11. De Sant Agustí	Xantre
12. De Santa Maria	Mestre de cerimònies
13. De Santa Maria dels Sastres	Xantre
14. De Santa Maria	
15. De Sant Bartomeu	
16. De Sant Bartomeu	
17. De Sant Bartomeu	Organista
18. De Sant Bernat i Santa Anna	Mestre de Capella
19. De Sant Agustí	
20. De Sant Agustí	
21. De Santa Maria dels Macips (també anomenada de Sant Salvador)	
22. De Sant Joan	
23. De Corpore Christi	Xantre
24. De Santa Maria	

La porció més paupèrrima del clergat catedralici i la de mesures de reformes més urgents, la dels beneficiats, fou reformada mitjançant l'extinció de beneficis, la reorganització de les funcions d'uns altres, així com la fusió entre alguns d'aquells. Dels 74 beneficis fundats a la catedral des del segle XIII, després de l'any 1769 només en quedaren 40. Abans de la reducció, 46 beneficis eren de patronat eclesiàstic i lliure col·lació dels quals se n'extingiren 20 (quatre que es trobaven vacants en el moment de la reforma, i els 16 primers que vacaren des del moment de l'aprovació del decret de Nova Planta). La resta de beneficis —28— foren reduïts a 14 mitjançant fusió, atesa llur condició jurídica. Així, els quatre beneficis de patronat eclesiàstic amb crida fundats per l'ardiaca de Sant Llorenç, Guillem Botsom, foren refosos en dos. Els 19 de patronat laïcal,

fusionats de dos en dos i el que sobrà fou unit amb un altre de patronat eclesiàstic. Els quatre de patronat mixt foren fusionats en dos. D'aquesta manera, la situació dels beneficis després de la reducció fou la següent:

<i>Beneficis de patronat eclesiàstic lliure</i>	<i>Oficis segons la Nova Planta</i>
1. De les Onze Mil Verges (I)	
2. De les Onze Mil Verges (II)	Músic
3. De les Onze Mil Verges (III)	
4. De les Onze Mil Verges (IV)	
5. De Sant Martí Bisbe	
6. De Sant Martí	
7. De la Immaculada Concepció	
8. De l'Assumpció de Nostra Senyora	
9. De Sant Ambrós	
10. De Sant Blasi (II, el primer, suprimit)	
11. De Sant Blasi (III)	
12. De Sant Joan Baptista	
13. De Sant Esteve (II, el primer i tercer suprimits)	
14. De Sant Jaume	
15. De Sant Fructuós (I)	
16. De Sant Fructuós (II)	
17. De Nostra Senyora de l'Assumpció	
18. De Sant Volusià	
19. De Santa Elisabet	Músic
20. De Santa Elisabet	
21. De Sant Salvador	Músic
22. De Sant Joan Baptista	Músic
23. De Sant Joan Baptista	Músic
24. De Sant Pere	Músic
25. De Nostra Senyora dels Preveres	Músic
26. De Santa Magdalena	Músic
27. De Sant Miquel (I) i (II) units	
28. De Sant Miquel (III) i (IV) units	

<i>Beneficis de patronat mixt</i>	<i>Oficis segons la Nova Planta</i>
29. De Sant Martí, Sant Pau i Santa Tecla	
30. De Sant Nicolau i Santa Caterina fusionat amb Sant Jaume	
31. De Nostra Senyora dels Sastres i Nostra Senyora i Sant Gabriel	
BENEFICIS DE PATRONAT LAICAL	
32. De Nostra Senyora de la Pietat, Sant Antoni i Sant Joan unit al de Sant Bernat	
33. De Sant Lluc i Sant Bartomeu units	
34. De Corpore Christi unit al de Santa Susanna	
35. De Sant Onofre i Sant Jordi units	
36. De Nostra Senyora i Sant Simeó unit al de Sant Jordi i Sant Bartomeu	
37. De Sant Simeó i Judes unit al de Sant Maurici	
38. De Sant Nicolau i Santa Caterina i de Nostra Senyora i Sant Simeó units	
39. Del Santíssim nom de Jesús i de Nostra Senyora units	
40. De Sant Cosme i Sant Damià i de les Cinc Plagues units	

Però de forma semblant a la reorganització de les comensalies, els beneficis no només foren reduïts sinó que foren objecte d'una reorganització que tenia per objectiu incrementar el nombre de membres de la capella de música de la catedral. A tal fi, els vuit primers beneficis que vacaren foren destinats a oficis de cantors i, per tant, la provisió restà del Capítol en tots el seus mesos mitjançant concurs. Els beneficis així destinats foren el de les Onze Mil Verges (II), de Santa Elisabet, de Sant Salvador, de Sant Joan Baptista, de Sant Joan Baptista (II), de Sant Pere, de Nostra Senyora dels Preveres i el de Santa Magdalena.

El decret de Nova Planta s'enfrontà amb la necessitat de regular tot allò relacionat amb els drets de presentació i de patronat. La supressió de tres de les dignitats obligà a traspassar el patronat de presentació d'aquestes amb uns altres patrons. En el cas del sagristà major fou substituït pel canonge més antic en el dret de patronat i presentació de les comensalies de Santa Maria dels Preveres I i II i Sant Agustí i el cabiscol pel canonge tercer en el cas del benefici de Sant Volusà.

El procediment de presentació dels candidats en els casos de beneficis fusionats —per tant convertits en beneficis de copatronat— i atès que el dret de patronat és indivisible, s'establí després de la mort de l'últim dels beneficiats el procediment de votació per tal d'establir un ordre de torns de presentació entre els dos patrons. Això es verificà al llarg de la segona meitat del segle XVIII a mesura que els diferents beneficis anaven quedant vacants i s'obligava a exercir els drets als presentadors.

En alguns dels beneficis, l'arquebisbe es beneficià del dret de presentació a causa de l'absència de candidats per part dels presentadors legítims en el temps designat, el qual l'exercí lliurement. És el cas, per exemple, dels beneficis units de Sant Martí, Sant Pau i Santa Tecla els patronats dels quals eren pel primer —de Sant Pau i Santa Tecla— de la confraria dels Assaonadors i del segon —Sant Martí Bisbe— dels parroquials; o el del benefici de Corpore Christi unit —patronat de lliure col·lació dels comptes de Santa Coloma— al de Santa Susanna —patronat actiu i passiu dels parents més propers al fundador.

CONDICIONS ECONÒMIQUES SEGONS EL NUEVO PLAN

Un dels principis que regí l'esperit de reorganització beneficional i que contribuí al seu èxit fou la recerca d'un consens general en el si mateix de la institució eclesiàstica capitular. D'aquesta manera, per evitar problemes d'incompatibilitats i enfrontaments entre el clergat, cada grup capitular fou perfectament individualitzat pel que fa a la percepció de més d'una prebenda. Així, les dignitats i els canonicats mai es podrien compartir⁴⁶ —a excepció de l'ardiaca major que gaudia de les rendes de la canongia annexada—, com tampoc, dins de l'àmbit del clergat inferior, les comensalies i els

⁴⁶. ACT. *Libro del Nuevo Plan por real cédula del 30 de agosto de 1767*. Secció B, Armari III, B-III-n° 90, f. 33r.

beneficis.⁴⁷ D'aquesta manera, es mantenia un nombre fix d'eclesiàstics, sobretot pel que feia als beneficiats i comensals, i especialment s'evitava la creació de grans blocs de poder representats pel clergat superior —dignitats i canonges— i l'inferior —comensals i beneficiats. De fet, aquest fantasma havia presidit i continuava vigent —fins i tot en el mateix moment de redacció de la Nueva Planta— en la vida catedralícia, la manifestació del qual era un plet —entre el Capítol i els beneficiats i comensals— obert des de la segona meitat del segle XVII i que no es tancaria fins a les darreries del XVIII. En aquest sentit, cal esmentar l'important paper representat per les dignitats, el grup eclesiàstic més sacrificat, així com el dels canonicats, en el sentit de la seva moderació, mesura i conformitat en les seves reivindicacions tenint en compte el projecte presentat per aquests al fiscal general segons el qual pretenien crear una magna administració econòmica, centralitzada en la figura de la mensa capitular, que fos compartida per les dignitats. Això suposava una doble reivindicació, econòmica d'una banda i, sobretot, estratègica en el sentit que significaria de fet la creació d'un nou i poderosíssim únic estament enfrontat al sempre incòmode clergat inferior.

A continuació s'exposen les principals línies de redotació i nova configuració del complex sistema de percepció econòmica del Capítol.

Les dignitats

Com ja s'ha apuntat, les dignitats perderen pes més que no en reberen ja que de les onze existents abans del *Nuevo Plan*, tres foren suprimides sense cap mena d'acció compensatòria a nivell general, com succeí en el cas dels canonicats i beneficis, en què els títols extingits suposaren una reinversió de llurs rendes entre els supervivents. En fou una excepció el cas de la dignitat de tresorer, al qual foren aplicades 550 lliures de renda anual procedents de la mensa capitular.⁴⁸ A més de tot això, un altre aspecte conflictiu fou el segrestament o la reserva de la tercera part de totes les rendes de les dignitats supervivents que foren destinades a residència. Així, segons els càlculs de les rendes totals de cada dignitat en el moment de la redacció de la reforma, aquesta substracció implicava en el

47. ACT. *Libro que contiene copia autorizada del decreto del señor arzobispo don Juan Lario y de la Real Cédula de Carlos III en 1767 sobre el Nuevo Plan de esta Santa Iglesia*. Secció B, armari III, n° 31, f. 64r.

48. ACT. *Libro del Nuevo Plan por real cédula del 30 de agosto de 1767*. Secció B, Armari III, B-III-n° 90, f. 33v.

cas del degà 533 lliures, 6 sous, 8 diners d'un total de 1.600 lliures de renda anual; del prior 966 lliures d'una renda de 2.900 lliures; a l'ardiaca de Sant Fructuós li restaven 433 lliures, 6 sous i 8 diners de les 1.300 lliures anuals. De l'ardiaca de Vila-seca, 666 lliures, 13 sous, 4 diners de 2.000; del tresorer 333 lliures de les 1.000 resultants de l'augment procedent de la mensa canonical que elevava així la renda d'aquesta dignitat des de les 450 lliures anteriors a la reforma. En el cas de l'infermer, la residència suposava 750 lliures de les 2.250 que percebia i, finalment, en el de l'hospitaler 466 de les 1.400 lliures de renda anual.⁴⁹ Anys més tard, la mesura fou àmpliament protestada, sobretot perquè encara que en el decret de Nueva Planta es respectés el permís anual de fins a tres mesos d'absència de residència determinat pel concili tridentí —fet que significava continuar cobrant la porció de residència segrestada corresponent a aquells mesos— les dignitats que feien ús d'aquesta potestat perdien el dret a percebre la part corresponent a les rendes obtingudes per les distribucions de cor. Així, l'any 1793 l'infermer exposava que la part d'aquesta manera no percebuda significava anualment la quantitat total i efectiva de 180 lliures i 8 sous.⁵⁰

Malgrat tot, d'aquesta manera s'intentava equilibrar la disparitat entre els diferents estaments capitulars i així afavorir la residència d'una fracció del clergat capitular més absentista des del punt de vista de la presència en el cor i de la participació en les festivitats.

Un fet comú de les rendes de les dignitats era la variació anual de percepció econòmica. Així, aquestes quantitats es trobaven sotmeses a enormes variacions en el temps perquè gran part de la renda s'obtenia dels delmes i primícies, com en el cas del degà, que detenia una de les fraccions de l'extingida dignitat de paborde per decret de Benedicté XIII de 5 de novembre de 1410, la del mes d'octubre, per la qual disposava dels delmes i fruits de la Masó, a més dels delmes que rebia dels termes de Cambrils, Montbrió, Vinyols i una part de Belianes.⁵¹ A més d'aquests ingressos, diferents en cada cas segons les possessions, hi constava una font relativament regular que provenia de l'anomenada Distribució Comuna i que s'obtenia a través de la residència al cor, però que representava una

49. ACT. *Libro del Nuevo Plan por real cédula del 30 de agosto de 1767*. Secció B, Armari III, B-III-n° 90, f. 33r-37r.

50. AHAT. Pontificat d'Armanyà 1792-1793. F. 297r.

51. Aquesta oscil·lació és prou evident en el cas de l'infermer el qual l'any 1794 percebia de renda líquida 66.766 rals de billó, mentre que l'any 1799 en va rebre 74.194. Una diferència, per tant, significativa de més de 7.000 rals.

part mínima.⁵² Això determinà que en el mateix text del decret reformador s'establís l'obligatorietat de revisar quinquennalment el valor i renda de les dignitats.⁵³

La documentació aporta dades sobre un d'aquests quinquennis, el de 1588-1593. Segons la valoració resultant, en 1793, la renda líquida de la dignitat de l'ardiac major, que constituïa la primera i que comprenia un canonicat per la seva dignitat així com un d'annex segons la Nova Planta, era de 31.040 rals i 7 morabatins. Al prior, li pertocaven 40.000 rals. Al degà, 32.791 rals i 6 morabatins. A l'ardiac de Vila-seca, 46.361 rals i 22 morabatins. Al tesorer, 10.120 rals i 23 morabatins. A l'infermer, 66.120 rals i 4 morabatins i, finalment, l'hospitaler detenia una renda líquida de 8.742 rals i 17 morabatins.⁵⁴

Els canonicats

El complex sistema de dotació del Capítol tenia el seu origen en diverses fonts de percepció econòmica. Una de les més importants era l'anomenada *gruesa* o «grossa», que no era més que aquella partida d'ingressos provinents de delmes i, en menor importància, de censos, lluïsmes i altres drets. Altres, de percepció més regular, eren les mesades, assistència a capítols, distribució de mensa, distribució de Rebolledo, distribució comuna i aniversaris i fundacions. Les mesades suposaven uns ingressos fixos de 5 lliures cada mes —malgrat que la supressió de l'ardiaconat de Sant Fructuós eliminà el cobrament d'un dels mesos— de manera que a cada canonge li corresponia un total de 55 lliures catalanes. L'assistència a capítols setmanals i extraordinaris representaven 4 rals per assistència, fet que suposava, en termes generals, un total de 17 lliures i 5 sous. Aquesta distribució, encara que fixa, provenia de la partida de la «grossa». De la mateixa partida provenia la percepció de l'anomenada distribució de mensa, repartida per assistència diària a totes les hores canòniques, diürnes i nocturnes. Una altra porció provenia de la distribució de Rebolledo, creada pel canonge Diego Girón de Rebolledo a finals del segle XVII per tal d'augmentar la tènue i molt debilitada distribució de les hores canòniques, fet que suposava a l'any per a cada canonge la quantitat de 165 lliures.⁵⁵ La distribució

52. AHAT. Pontificat d'Armanyà 1792-1793, f. 289r-303r.

53. ACT. *Libro del Nuevo Plan por real cédula del 30 de agosto de 1767*. Secció B, Armari III, B-III-nº 90, f. 37r-37v.

54. AHAT. Pontificat d'Armanyà 1792-1793, f. 270r-271r.

55. La distribució de Rebolledo s'inicià arran de la seva mort l'any 1862, fruit de l'execució de les clàusules del seu testament (ACT. *Actes capitulars*, 8 d'abril de 1682, f. 349r).

comuna era la que originalment gratificava l'assistència a les hores canòniques provinent d'antigues fundacions particulars i que representava una part molt minsa —atès que es trobava molt debilitada pel deteriorament del capital i renda d'aquestes—, al voltant de la ridícula quantitat de 210 rals i 22 morabatins de billó. Finalment, els canonges gaudien anualment d'una altra mòdica porció monetària provinent de la distribució per assistència al cor i a diferents festivitats en virtut, també, de fundacions particulars com aniversaris i festes. De totes aquestes fonts de finançament capitular, l'única que fou augmentada fou la distribució de mensa. I és que, veritablement, una de les grans reformes del Nuevo Plan fou la redotació de la mensa canonical que incrementava el nivell de les seves rendes gràcies a l'adjudicació de les pertanyents a les tres dignitats i dos canonicats extingits. Aquesta nova injecció econòmica significava elevar les rendes de la Mensa canonical a la quantitat de 8.800 lliures, segons la previsió realitzada per la Real Cámara del seu valor total. D'aquesta manera, la cabiscolia aportava 1.500 lliures; 3.050 lliures la sagristia i 2.650 per l'Ardiaconat de Sant Llorenç, mentre que els dos canonicats representaven 800 lliures. Del total de les 8.800 lliures —tal i com s'exposarà en el cas dels comensals i beneficiats—, 4.550 lliures es destinaren a la dotació del clergat inferior, mentre que al Capítol l'ín correspongueren 4.250 que foren repartides entre els 22 canonicats a raó de 193 lliures, 3 sous i 6 diners cadascú que, com s'ha assenyalat, augmentaren la distribució de mensa.

De forma semblant a les dignitats, el decret de Nueva Planta exigí alguns punts de disciplina i d'aquesta manera assegurà l'assistència dels canonges als capítols de Sant Fructuós, celebrats cada 22 de febrer. La desobediència suposava que no es cobrés l'estipendi provinent de la «grossa».

De la mateixa manera que a les dignitats, les rendes dels canonges es trobaven sota l'acció de freqüents oscil·lacions. El decret de reforma, en aquest sentit, no articulà res sobre la confecció de valoracions econòmiques quinquennals de cada canonicat ja que en el cas de les dignitats, aquesta obligació neixia de la necessitat d'establir la tercera part de la reserva per residència de les rendes totals, de manera que variés amb el nivell d'aquestes. Malgrat tot, i en comparació amb el clergat menor, aquests canvis suposaven, de vegades, enormes greuges comparatius en relació amb el clergat menor, sobretot en èpoques de pujada de preus —com la del quinquenni de 1788-1793 motivada per l'aiguardent. D'aquesta manera, segons la valoració realitzada en l'esmentat quinquenni de 1788-1793, el valor total d'una canongia pujava a 1.530 lliures i 7 sous.

Aquesta xifra, malgrat tot, es trobava sotmesa a oscil·lacions importants atès que la partida més rendible —la «grossa», que suposava el 70% del total d'ingressos— era la de resultats menys estables. Qualsevol variació comportava un increment o descens radical en la dotació dels canonicats.⁵⁶

Comensalies i beneficis

A diferència de les dignitats i dels canonges, els comensals i beneficiats percebien una quantitat regular fixada per la Nova Planta idèntica per a la majoria d'aquests, a excepció —en el cas únic dels comensals— dels que detenien un ofici, creat també per la reforma benefical. En realitat, el clergat menor fou el veritable protagonista de la reforma econòmica, ja que rebé rendes provinents de la resta dels estaments de la catedral: de les dignitats i canonicats a partir dels títols extingits canalitzats a través de l'administració de la mensa canonical, de l'administració de l'obra o obreria, així com dels mateixos beneficis suprimits —en el cas únic i exclusiu dels beneficis.

Les comensalies

A diferència de les dignitats i els canonicats, els quals per la pròpia dinàmica de les seves fonts de finançament —la majoria basades en delmes i primícies— es trobaven sotmesos a oscil·lacions importants en els seus nivells de renda anuals, els comensals, com en el cas dels beneficiats, gaudien d'una renda estable, hermètica, fet que agreujava bastant la seva situació en un context econòmic com el que caracteritzava la segona meitat del segle XVIII, de constants variacions dels preus a l'alça. Aquesta renda fou establerta en un total de 268 lliures, 10 sous i 8 diners anuals, i es nodrien bàsicament de les grans reformes operades tant en l'administració de la mensa canonical com en la de l'obreria. Aquests ingressos anuals provenien de les 36 lliures per cada títol de comensalia; 30 lliures proporcionades per les distribucions pietoses i aniversaris; 70 lliures aportades per la confraria de preveres —a la qual segons el decret de reforma era obligatori pertànyer des del mateix moment de la col·lació de la comensalia o benefici—;⁵⁷ 100 lliures originàries de la mensa capitular per les dues parts de la cabiscolia extingida i la sagristia; 27 lliures de part de les 1.600 lliures provinents de

56. AHAT. Pontificat d'Armanyà 1792-1793, f. 276r-278v.

57. ACT. *Libro del Nuevo Plan por real cédula del 30 de agosto de 1767*. Secció B, Armari III, B-III-n° 90, f. 45r.

l'obreria que abans de la reforma eren destinades al pagament dels mestres i músics de capella; 2 lliures, 12 sous per part de la porció que abans destinava la mateixa obreria a les dignitats més pobres —hospitaler, degà, ardiaca de Vila-seca i ardiaca de Sant Llorenç—⁵⁸ com a subvenció i que en total pujaven 104 lliures; 30 lliures, 18 sous i 8 diners derivats de l'aplicació del títol i distribucions corresponents a la comensalia de Sant Pau erigida en vicaria perpètua dels pallaresos en convertir-se en no residencial. Finalment, els comensals que detenien un ofici gaudien d'una porció extra, a més de les esmentades 268 lliures, provinent també de la mensa canonical, que significava, en el cas dels mestres d'orgue, capella de música i cerimònies fins a 54 lliures i, en el cas dels xantres, 34 lliures.⁵⁹

Els beneficiats

Com en el cas dels comensals, s'establí una renda anual fixa que suposava 181 lliures i 8 sous per a cada beneficiat, procedents de vies molt semblants a les dels comensals. Els beneficiats, per tant, partien d'una renda líquida molt menys generosa i constituïen el veritable proletariat capitular. A més, a diferència dels comensals que gaudien d'un ofici, en el cas dels beneficis amb assignació de músic, aquests no rebien cap compensació. Així, 24 lliures, 10 sous i 6 diners provenien de la supressió dels 34 beneficis i es destinaren a augmentar la ja precària renda originària de les distribucions per càrregues pietoses i aniversaris que suposaven només 28 lliures; 70 lliures de la confraria; 29 lliures per la tercera part de les 3.500 lliures de les dues dignitats de cabiscol i sagristà; 27 lliures de l'obreria, abans destinats a músics i, també de l'obreria, 2 lliures i 12 sous de les 164 lliures amb què abans se subvenien les dignitats més pobres.⁶⁰

Valoració de conjunt

Analitzat amb perspectiva, el Nuevo Plan de reforma benefical, des de la seva vessant econòmica, si bé dotà d'una major seguretat

58. ACT. *Libro del Nuevo Plan por real cédula del 30 de agosto de 1767*. Secció B, Armari III, B-III-n° 90, f. 43r-43v.

59. ACT. *Libro que contiene copia autorizada del decreto del señor arzobispo don Juan Lario y de la Real Cédula de Carlos III en 1767 sobre el Nuevo Plan de esta Santa Iglesia*. Secció B, armari III, n° 31, f. 54v-55v.

60. ACT. *Libro que contiene copia autorizada del decreto del señor arzobispo don Juan Lario y de la Real Cédula de Carlos III en 1767 sobre el Nuevo Plan de esta Santa Iglesia*. Secció B, armari III, n° 31, f. 60r-62r.

econòmica el clergat menor, no reduí les desigualtats existents en el si del mateix Capítol. Constituí, veritablement, un ambiciós projecte, el més important de la història de la catedral. Però les reformes en si mateixes no deixaven d'ésser —vistes en conjunt— superficials. Un estat general de les rendes líquides del Capítol la trobem a finals del segle XVIII, l'any 1799, en què es poden observar els enormes desequilibris entre el clergat.⁶¹ Per tant, la Nueva Planta s'erigí en un sistema amb l'objectiu de garantir la mera supervivència del clergat inferior però conservant els privilegis i posició de cada estament. Malgrat tot, l'experiment donà bons resultats: es garantí i augmentà —amb la presència obligatòria de tot el clergat sense excepcions— el culte diví i, sobretot, s'evitaren enfrontaments seculars entre les diferents fraccions dels eclesiàstics capitulars. Segons la relació de 1799, l'estat de rendes era el següent:

<i>Dignitats</i>	<i>Renda (en rals de billó)</i>
Ardiaca major	27.766 s
Prior	41.470
Degà	32.791
Ardiaca de Vila-seca	38.913
Tresorer	10.508
Infermer	74.194
Hospitaler	32.322
<i>Canonicats</i>	<i>Renda (en rals de billó)</i>
Per 20 canonicats	16.457
Per 12 canonicats contribuents al Fondo Pío Beneficial	14.824
Total 22 canonicats	31.281
<i>Comensalies</i>	<i>Renda (en rals de billó)</i>
Renda bàsica per les 24 comensalies	2.828
Parroquials	3.386
Organista, mestre de capella, mestre de cerimònies	3.409
Xoxantres	3.194

61. AHAT. Pontificat d'Armanyà 1799, f. 124v.

<i>Beneficis</i>	<i>Renda (en rals de billó)</i>
Beneficis	2.893

LA REFORMA DEL CULTU

L'objectiu fonamental de la reducció beneficional, el veritable motor inspirador, va ser la reforma del culte. Malgrat tot, aquesta reforma no implicava un canvi substancial del culte capitular des del punt de vista litúrgic, sinó més aviat una restauració o adequació de les possibilitats econòmiques i humanes a les exigències que la dignitat del culte d'una catedral demanava. De fet, l'obligació fonamental del Capítol en els seus orígens segons la regla augustiniana que els regia —introduïda des de Sant Ruf per l'arquebisbe Bernat Tort al segle XI— era la celebració de l'ofici diví, la cura d'ànimes i l'oració.⁶² Aquesta dimensió devocional i litúrgica constituïa un mitjà de santificació i també una finalitat en si mateixa, amb prou força com per a regular-ho tot en la vida del canonge, des de l'horari fins a l'alimentació.⁶³

La necessària reducció de les dignitats, canonicats, comensalies i beneficis suposava l'alteració d'un sistema cultual que des de finals del segle XVI —amb l'única excepció de la fundació d'uns quants beneficis durant el segle XVII— s'havia mantingut —si més no de manera formal— en uns paràmetres delimitats —des del punt de vista del nombre i participació dels eclesiàstics. La variació del contingent d'eclesiàstics descompensava bona part del protocol litúrgic, bàsicament en les coses relacionades amb l'ofici diví, a més d'una part també molt significativa del personal auxiliar del culte que no necessàriament era d'origen eclesiàstic o, almenys, no pertanyia obligatòriament als eclesiàstics de la catedral. Això comportà la revisió del culte realitzat a la catedral —tant des del punt de vista de la reducció del nombre d'eclesiàstics com atenent a la incorporació dels nous oficis i obligacions corresponents a comensals i beneficiats— i fruit d'això s'elaborà una nova ordinació que donaria peu, mig segle més tard, a la millor i més completa consuetud de la seva història.

Que la Nueva Planta tenia —tal com s'ha indicat— una finalitat estrictament litúrgica ho demostra el fet que no només es

62. SAGE, A., *La regla de San Agustín comentada en sus obras*. Madrid, Comunidad Asuncionista, 1986, p. 55.

63. CASAS I NADAL, M., *Història de Cardona. La Canònica de Sant Vicenç de Cardona a l'Edat Mitjana*. Cardona, Orriols, 1992, p. 348.

garantí i especificà la renda dels membres del clergat catedralici, sinó que per a cobrar-la cada eclesiàstic havia de guanyar-la a partir d'una assistència perfectament delimitada i reglamentada als actes litúrgics. Així es garantia la residència. Se'n podria trobar un exemple en la distribució dels comensals:

"(...) dichos comensales o racioneros deberán ganar las expressadas 268 libras 10 sueldos 8 dineros en esta forma: las 36 libras de su título sin otra obligación que aquella que des de su fundación tubieren sus respectivas razones; las 70 libras que les corresponderán por razón de las missas anniversarios y demás funciones de la Cofradía de Presbíteros cumpliendo todas estas cargas, y las restantes 132 libras 10 sueldos 8 dineros en distribuciones a que las assignamos en la forma siguiente: para cada uno de los maytines y laudes de la vigila de Navidad, Miércoles, Jueves y Viernes Santo, Santa Thecla, San Fructuoso y Todos los Santos a 2 libras 8 sueldos para aumento de distribución de los maytines y laudes diarios, lo accessorio a ellos a saber es: oficio parvo o de Difuntos, psalmos graduales o penitenciales 2 sueldos. Para la hora de prima 1 sueldo; para la de tercia, missa conventual, claustros, prosessiones, sermones 1 libra 6 sueldos; para la hora de sexta 8 dineros; para la de nona, otros 8 dineros y para vísperas y completas un sueldo que entre todos componen 7 sueldos 4 dineros de distribución diaria con la qual y la de los maytines y laudes de las siete festividades arriba dichas se completan las 132 libras 10 sueldos 8 dineros destinadas a distribuciones (...)."⁶⁴

D'aquesta manera tan precisa continua l'aplicació de la renda tant en el cas present de les comensalies com en el de les dignitats, canonicats, i beneficis.

LES CONSUETES DE 1768 I 1816

A l'Arxiu Capitular de Tarragona encara es conserven cinc consuetes que comprenen un període que es perllonga des del segle XIV fins al XIX, tot i que n'hi ha constància documental d'altres, concretament d'una elaborada durant la dècada dels anys 80 del segle XVI per atendre a l'adequació del culte catedralici a les noves disposicions que en matèria litúrgica i devocional es derivaren de l'aplicació de les constitucions tridentines, i d'una altra realitzada el 1835 com a conseqüència de les primeres actuacions desamortitzadores que obligaren a fer una revisió de les funcions litúrgiques per ajustar-les —de forma semblant a la Nueva Planta— a una forta

64. ACT. *Libro del Nuevo Plan por real cédula del 30 de agosto de 1767*. Secció B, Armari III, B-III-nº 90, f. 46r-46v.

reducció d'ingressos. Aquestes quatre són les de Ximeno de Luna,⁶⁵ la de Pere Figuerola,⁶⁶ ambdues d'època medieval i les elaborades els anys 1656,⁶⁷ 1768⁶⁸ i 1816.⁶⁹ Les de 1768 i la de 1816 corresponen al pla de reducció. La primera no és més que un conjunt de documents sobre aspectes de la pràctica litúrgica a la catedral, mentre que la segona és el fruit ben elaborat i madurat de la praxi cultural realitzada després de 1768. Com gran part de les consuetes de la catedral, la de 1816 es realitzà com a conseqüència de situacions traumàtiques o bé anòmales que obligaren a un replantejament del culte o al seu restabliment. En aquest cas, la invasió francesa i ocupació de la ciutat comportà la desarticulació gairebé total del culte durant tota la guerra, fet que motivà greus problemes per restaurar-lo després de la retirada de l'invasor a partir de 1814. L'enfrontament total entre el clergat, la manca d'observança dels ritus i les bones formes, determinaren que el Capítol redactés la més completa de les consuetes, a la qual van incorporar, a més de les característiques del culte i el protocol litúrgic, una detallada relació del personal capitular amb els seus deures i obligacions. Els membres de la comissió capitular encarregada de la redacció de la consuetat recuperaren la situació del culte anterior al conflicte, és a dir, redescobriren la consuetat de 1768 i hi van afegir, de forma puntual, les posteriors reformes introduïdes durant la prelatutur dels arquebisbes Francesc Armanyà i Mon i Velarde.⁷⁰

Segons la consuetat, els dies de pontifical, com ja era costum abans, foren els de Pasqua de Resurrecció, Pentecosta, Sant Agustí, Santa Tecla i Nadal. Les vuit dignitats supervivents van assumir les càrregues i obligacions de les tres restants extingides que eren, a nivell general, el de cantar la setena i l'octava lliçó a matines, portar els bordons durant les primeres i segones vespres i a la missa

65. SOBERANAS LLFÓ, A. J., "Un manuscrito tarraconense: 'La Consuetat' del Arzobispo Ximeno de Luna (1317-1327)". Separata de *Biblioteconomía*. Barcelona, 1960.

66. Recollida originalment en l'anomenat *Llibre de Vilaseca* custodiat a la catedral de Tarragona i transcrita per Andreu Tomàs Àvila (TOMAS ÀVILA, A., *El culto y la liturgia en la catedral de Tarragona (1300-1700)*, Tarragona, Instituto de Estudios Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1963).

67. Es tracta d'una consuetat inèdita encara que estudiada per Andreu Tomàs Àvila, i custodiada a l'Arxiu Capitular de Tarragona (ACT. *Consuetat de 1656*. Secció C, armari I, C-XIII, n° 42).

68. ACT. *Consuetat de 1768*. Secció C, armari VIII, n° 359.

69. ACT. Actes Capitulars, n° 11 (1815-1816). *Consuetat de la Primada y Metropolitana Iglesia de Tarragona*.

70. QUÍLEZ MATA, J. L.; QUÍLEZ MATA, J. J., "La guerra de la Independencia y sus efectos sobre la desarticulación del culto de la catedral de Tarragona" dins *Congreso Internacional sobre la Guerra de la Independencia*. Saragossa, desembre de 1997. En premsa.

conventual en tots els dies ordinaris o de pabordes; entonar versets en les primeres completes i hores menors; i assistir l'arquebisbe els dies de pontifical. Més concretament, a l'ardiaca major li corresponia celebrar la missa conventual durant els dies de Nadal, Pasqua de Resurrecció, Pentecosta, Sant Agustí i Sant Fructuós, és a dir durant els dies de pontifical que no celebrava l'arquebisbe. El prior es trobava obligat a celebrar la conventual durant tots els dies dobles del mes de setembre. El degà la celebrava durant els dies del mes d'octubre. L'ardiaca de Vila-seca, durant els dies dobles del mes de desembre. El tresorer dirigia la missa conventual dels mesos de febrer i agost, mentre que l'infermer la feia durant el mes de març i l'hospitaler a l'abril.

Els canonges es veieren, com la resta del clergat, més ocupats a causa de la nova redistribució dels canonicats. Encara que aquests després de la Nueva Planta es convertiren en vint-i-dos, en realitat a l'hora de la celebració de misses cantades només hi intervenien setze canonges ja que el canonicat unit a la dignitat d'ardiaca major només celebra les pròpies de la dignitat, a més que els quatre darrers canonges seguint l'ordre de possessió feien de diaques i subdiaques per setmanes durant els dies ordinaris, festivitats de la Mare de Déu, dels àngels i sants, funerals canònics, rogatives públiques, etc., i no tenien l'obligació de celebrar i assistir a torns de misses conventuals, ferials o d'aniversaris. Per tant, els setze canonges restants havien d'oficiar totes les misses en els dies dobles dels mesos de gener, març i juliol que pertocaven a les dignitats extingides, a més del mes de novembre, que corresponia a la dignitat de Sant Fructuós, també extingida posteriorment a la Nueva Planta, però per tal de dotar econòmicament la diòcesi d'Eivissa. Altres càrregues litúrgiques consistien en la celebració de les misses dobles del mes de juny durant les vacants de la mitra; per torn, havien de dir la missa conventual en els dies semidobles de tot l'any, i el canonge hebdomadari havia de dirigir les matines, prima i primeres i segones vespres durant aquells dies, entre altres ocupacions.

Els comensals i beneficiats havien de residir obligatòriament tant a hores diürnes com nocturnes, a excepció del de Sant Agustí erigit en vicaria perpètua de pallaresos, assistir a misses, aniversaris i processons, etc., tocar i entonar antifones, cantar responsoris, lliçons, portar ceptre al cor quan se'ls demanés, a més de celebrar misses en determinades hores i altars, i assistir el prelat quan celebrés de pontifical o fes la consagració dels Sants Olis.

La consuetud informa, a més dels aspectes generals que s'han exposat fins ara, de les obligacions i ocupacions específiques dels parroquials, sustentors o xantres, mestre de cerimònies, mestre de

capella, organista, dels beneficiats músics així com dóna notícia dels membres auxiliars del culte que també foren regulats per la Nova Planta. No m'entretindré en una descripció puntual de cadascun d'aquests títols però faré alguns comentaris sobre les obligacions dels nous oficis creats per la reforma.

El mestre de cerimònies havia de vetllar pel bon funcionament i compliment de totes les cerimònies i celebracions litúrgiques de la catedral. Per tant, havia de portar un control exhaustiu de tots els membres que componien el clergat catedralici, des del clergat inferior fins a les dignitats. Així, per exemple, era responsabilitat seva avisar personalment els paborde i canonges per fer les hebdomades i celebracions de setmaners, diaques o subdiaques en els seus respectius mesos, organitzar les processons, etc.

Una gran part dels nous oficis es destinaren a l'augment i esplendor de la música en les celebracions litúrgiques. En aquest sentit, la reorganització intentà —encara que infructuosament ja que durant el primer terç del segle XIX continuà la mateixa dinàmica— equilibrar i estabilitzar l'activitat de la capella de música, la qual havia patit les conseqüències de la seva dependència d'una administració de l'obra sempre deficitària —fet que suposà, per exemple, a més dels problemes econòmics generals del Capítol, l'extinció d'aquesta durant alguns anys de la segona meitat del segle XVII. La nova capella era dotada ara d'uns nous reglaments que reincorporaven i completaven —mínimament— les ordinacions redactades l'any 1747,⁷¹ així com, posteriorment al Nuevo Plan, seguia les directrius de les disposicions redactades en les exhibites capitulars de 1807 i 1808 i abans, durant la prelatura de Francesc Armanyà, els reglaments aprovats el 27 i 30 d'abril de 1789. Així, era obligació del mestre de capella mantenir a casa seva els quatre escolanets, als quals havia d'instruir tant en diferents instruments musicals com en aspectes relatius a la doctrina cristiana i els bons costums, a més de dirigir la capella i compondre noves peces musicals cada any. L'organista completava la tasca docent del mestre de capella ensenyant l'orgue als escolanets i tocant en totes les funcions de l'Església. Pel que fa als beneficiats músics, havien d'assistir a totes les funcions de la catedral tant ordinàries com extraordinàries, seguir les directrius del mestre de capella, cantar els pacios, martirologi, *exultet*, entonar les faltes dels sustentors o setmaners i, com el mestre de capella i l'organista, contribuir a la

71. BONASTRE I BERTRAN, F., "La Capella musical de la seu de Tarragona a mitjan segle XVIII", *Boletín Arqueológico*, fasc. 133-140 (1976-1977), pp. 259-270.

formació dels escolanets. Pel que fa als comensals que exercien l'ofici de xantre, les seves obligacions consistien a preparar tots els llibres litúrgics per a les celebracions. Era responsabilitat seva entonar les diferents funcions, així com avisar i convidar a participar en el cant a dignitats, canonges, comensals i beneficiats, tant durant les funcions religioses com al cor, el qual dirigien. En aquest sentit, es regien per les ordinacions de l'arquebisbe Armanyà aprovades l'any 1791.

El personal auxiliar del culte delimitat i regulat pel Nuevo Plan Beneficial estava constituït per un elevat nombre de persones, en part integrants del clergat menor, però que no necessàriament sempre corresponien a eclesiàstics, i molts dels que pertanyien a l'estament clerical no formaven part del clergat catedralici. Aquest grup de personal contractat designat per la consuetud com a *oficials* de la catedral estava integrat per quatre diaques,⁷² dos setmaners,⁷³ l'apuntador⁷⁴ i bosser, el col·lector de les comunes distribucions i aniversaris,⁷⁵ el mestre de silenci,⁷⁶ cinc monjos,⁷⁷ així com músics seculars contractats puntualment en diferents funcions solemnes —generalment Corpus i Santa Tecla—⁷⁸ vuit campaners —el

72. Dels quatre, dos eren nomenats pel prior i els restants pel Capítol. L'obligació era la de fer de diaca i subdiaca a l'altar major durant tots els dies de dobles menors, semidobles, simples i ferials, així com en tots els aniversaris, com també en totes les misses matinals cantades a les capelles administrades pels canonges.

73. Constituïen càrrecs nutius atorgats pel Capítol. Vestien de la mateixa manera que els beneficiats i precedien els novicis. La seva obligació principal, semblant a la dels xantres o sustentors, era la d'entonar les antífoes, cantar els responsoris en les hores menors i portar bordons a la missa en els dies semidobles i ferials. De vegades suplïen els monjos en les seves funcions.

74. Nonenat també pel Capítol, es tractava d'un beneficiat sacerdot.

75. El càrrec era ocupat generalment per un beneficiat o comensal nomenat pel Capítol que tenia cura de les tasques de recaptació de les rendes de les administracions del Capítol. Anualment havien d'oferir una detallada relació de l'activitat desenvolupada i dels estats de comptes que eren revisats i inspeccionats pels anomenats oïdors de comptes.

76. També nomenat pel Capítol, era igualment un membre pertanyent al clergat inferior. La seva tasca consistia a mantenir el silenci durant les hores de cor i les celebracions litúrgiques, així com de diverses funcions protocol·làries en què actuava com a missatger tant en el si del mateix clergat capitular o entre aquest i l'arquebisbe o les autoritats civils. La seva renda anual —de 45 lliures— depenia de l'administració de l'obra.

77. En nombre de cinc: sagristà menor o monjo major; monjo mitjà, o d'altar; monjo menor, dormitorer i porter de cor— eren nomenats pel Capítol, i generalment eren sacerdots.

78. Podien ésser esporàdics o bé contractats regularment. En aquest darrer cas, exercien funcions semblants a les dels beneficiats músics: instrucció dels escolanets, subjecció estricta al mestre de capella, i, encara que seculars, no podien absentar-se sense llicència del canonge obrer, responsable de la capella de música.

campaner major i set ajudants— el macer,⁷⁹ viader,⁸⁰ manxador⁸¹ i, finalment, vuit escombradors.⁸² Un nombre, per tant, considerable de persones al servei del culte que comportava un nombre estable i permanent de trenta-tres persones, encara que aquesta xifra podia augmentar en funció dels músics contractats.

CONCLUSIONS

El Nuevo Plan Beneficial de la catedral de Tarragona significà la reforma del clergat capitular més important des de la creació de la corporació capitular durant el segle XII. Encara que durant els segles XIV, XV i XVI es van produir canvis en el si de l'estructura eclesiàstica, mai les conseqüències foren tan espectaculars.

A diferència d'altres diòcesis espanyoles, la reforma fou concebuda —encara que amb lògiques contradiccions corresponents a la defensa de l'estatut capitular de les diferents fraccions del clergat—, desenvolupada i aplicada en un temps relativament curt, i sense conflictes greus. D'aquesta manera, la rapidesa d'actuació —les primeres propostes s'iniciaren només quatre anys després de la circular de 1758—, i els resultats positius de la seva materialització la convertiren aviat en un model de referència per a altres catedrals i col·legiates. Que la reforma produí resultats positius i fructífers ho demostra el fet que tant l'estructura econòmica com la litúrgica nascudes en el si del nou sistema de dotació va sobreviure gairebé intacta i sense provocar conflictes greus, fins al següent procés de reducció, elaborat en base a les disposicions del concordat de 1851.

La reducció beneficional s'efectuà a partir de la supressió i fusió de beneficis i dignitats, així com de la reorganització de les comensalies i canonicats. Aquesta disminució del nombre de prebendes —per tal de garantir la subsistència, bàsicament, del clergat inferior— es va acompanyar d'un increment del compromís cultural per part dels eclesiàstics que foren obligats a una residència més estricta

79. Es trobava obligat a assistir a gran part de les funcions de la catedral. Durant la funció del lavatori dels pobres, per exemple, s'encarregava de donar aigua als capitulars per rentar-se les mans a l'entrada del refector.

80. De funcions semblants a les del mestre de silenci o a les del macer, el viader assistia sempre a totes les hores de cor, als dies de missa major, a les vespres i matines en què encensaven, a més de dedicar-se a treure els gossos de l'església i cuidar els gats.

81. El manxador era un càrrec auxiliar de les funcions d'orgue. Havia d'assistir a totes les funcions d'orgue.

82. Generalment es dedicaven a escombrar l'església tots els dissabtes, però a petició del monjo porter de cor, encarregat de la neteja del temple, havien d'estar preparats per escombrar en qualsevol moment.

ahora que diverses comensalies i beneficis es van destinar a oficis concrets, bàsicament orientats al reforçament de la capella musical i la cura d'ànimes.

Malgrat tot, el Nuevo Plan en cap moment es proposà reduir l'enorme diferència econòmica existent entre l'alt clergat i el clergat menor, el qual, a més de la pobresa de la seva renda, patia les conseqüències d'uns ingressos regulars enfront dels que obtenien les dignitats i canonicats que oscil·laven segons la conjuntura —generalment alcista— dels preus al llarg del segle XVIII. Els membres de la confraria de preveres, i bàsicament els beneficiats, continuaren constituint un veritable proletariat en el si del centre litúrgic més important de la ciutat: la catedral.

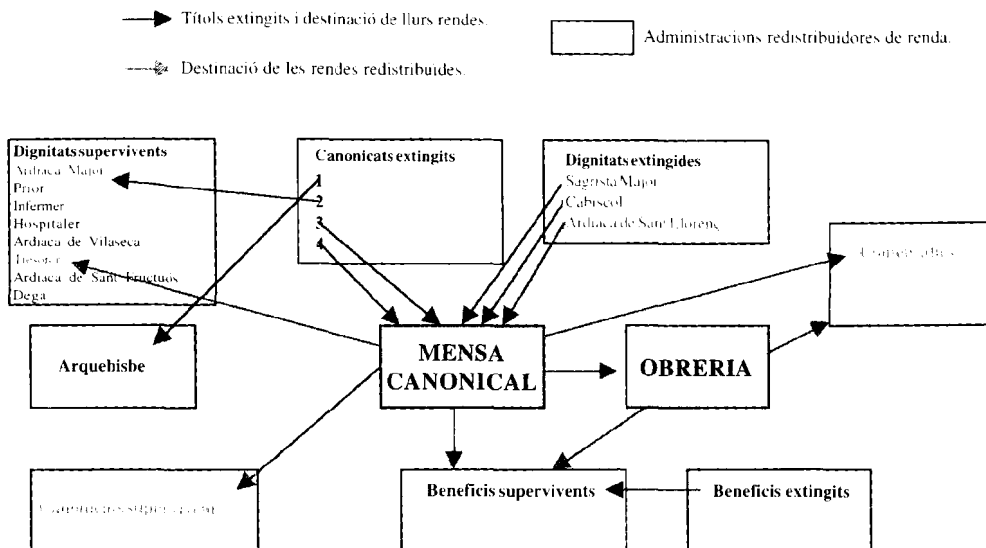
Qualificar la reforma beneficional com un exemple d'impietat o descreença per part dels il·lustrats espanyols, segons l'opinió de bona part de la historiografia decimonònica encara vigent en alguns estudis relativament recents, és una veritable injustícia. Tant la supressió de prebendes com l'extinció i fusió de misses⁸³ tenien com a objectiu la redotació del clergat així com la reforma del culte. En aquest sentit, s'hauria de revaloritzar el destacat paper dels reformadors del segle XVIII que en molts sentits foren més fidels als postulats tridentins que els mateixos contemporanis del concili o que els protagonistes de la Contrareforma al llarg del segle XVII. Així, es podria dir que la veritable reforma eclesiàstica que inspirà el concili de Trento i que fou segrestada en part per la necessitat d'establir una reacció a la portada a terme pels protestants i que es materialitzà en el programa contrareformista, es portà en molts aspectes a la pràctica durant el Segle de les Llums.

Finalment, a més dels avenços aconseguits, des del punt de vista del culte, en la residència, l'aplicació de la reforma obligà a una revisió del protocol litúrgic per tal d'adaptar-lo a les noves condicions d'una presència menys nombrosa d'eclesiàstics, fet que ocasionà l'elaboració de la consuetud més completa de la història capitular de Tarragona.

83. Encara l'obra de Francesc Tort i Mitjans sobre la biografia de l'arquebisbe Francesc Armanyà, publicada l'any 1967, qualificava de forma subreptícia la reducció de misses realitzada per aquest l'any 1787 com una conseqüència de la influència dels primers símptomes d'inter-religiositat (TORT I MIJANS, F., *Biografia històrica de Francisco Armanyà Font, OSA, obispo de Lugo; arzobispo de Tarragona (1718-1803)*, Vilanova i la Geltrú, 1967, p. 352).

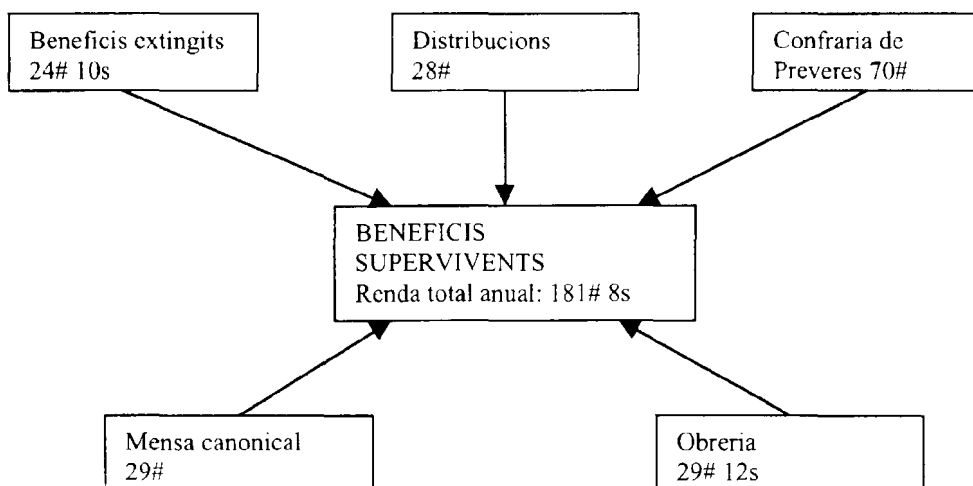
QUADRE 1

Esquema general del sistema de redotació de la Nueva Planta

QUADRE 2

Fonts econòmiques de la dotació dels beneficis segons la Nueva Planta

QUADRE 3

Fonts de finançament de les comensalies segons el *Nuevo Plan*